

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal
E-ISSN: 2602-3792
Haziran/June, 2020/ 4 (1): ss-pp 300-318

Bir Nahiv Usûlü Delili Olarak İcmâ Olgusu ve Hücçet Değeri

As Nahiv Method's Evidence: İcmâ Case and Source Value

Tahsin Yurttaş

Dr. Arş. Gör. Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı.

Phd. Res. Asst., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences, Basic Islamic Sciences, Department of Arabic Language and Rhetoric

Ankara-Turkey, yurttastahsin@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9590-0770>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: Mayıs/ May 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: Haziran/ June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran /15 June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran / Summer-June

DOI: <https://doi.org/10.46595/jad.740903>

Cite as / Atıf: Yurttaş, Tahsin. "Bir Nahiv Usûlü Delili Olarak İcmâ Olgusu ve Hücçet Değeri". *Journal of Analytic Divinity*, 4/1 (June 2020): 300-318.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Bu makalede bir nahiv usûlü delili olan icmâ olgusundan bahsedilecektir. Buna göre icmânın tanımı, türleri ve kaynak değeri incelenecektir. Ayrıca nahiv konularında ve ekollerinde icmânın açığa çıkış şekilleri incelenecek, ihtilaf ve ittifak edilen bazı dilbilim konularından örnekler verilecektir. Nahiv usûlünün temel kaynakları bu ilmin delilleri şeklinde isimlendirilmişlerdir. Bu deliller, nahvin dayandığı ve bu ilmi teşkil eden temellerdir. Sema, kıyas, icmâ ve istishâb Arap nahiv usûlünün birincil delilleri olarak kabul edilmektedir. Bunların dışında istihsân, istidlâl, illeti beyan, civarlık, bir şeyin benzerinin bulunmaması vb. ikincil derecede kabul edilen ve daha çok İbn Cinnî'nin (ö. 392/1002) bahsettiği deliller de bulunmaktadır. İcmâ, nahvin tespit ve temellendirilmesinde kendisine başvurulmuş birincil delillerdendir. Arap dilbilimi geleneğinde icmâ, nahiv usûlü açısından bir delil sayılmış ve ona muhalefet dilcilerin çoğu tarafından uygun görülmemiştir. İcmâ, nahiv ekolleri içerisinde daha çok Basra ve Kûfe ekolü arasındaki ittifak şeklinde kabul edilmiştir ve bu ekollerin üzerinde ittifak ettikleri görüşler, daha sonraki asırlarda makbul sayılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İcmâ, Nahiv, Usûl, Delil.

Abstract

In this article, icmâ case which is an evidence of a nahiv method will be mentioned. According to this, the definition of icmâ, its types and its source value will be examined. In addition, the emergence of icmâ in nahiv issues and schools will be examined and examples of some nahiv issues that are allied will be given. The main sources of the method of Nahiv are named as the proofs of this science. These proofs are the foundations on which the river is based and constitute this science. The primary evidences of the method of Nahiv are: Sema, kıyas, icmâ, istishâb. These are regarded as the primary proofs of the Arab nahiv. Apart from these, istihsan, istidlâl, beyanu'l-ille, etc. There is also evidence that is accepted secondarily and mentioned mostly by Ibn Cinnî (ö. 392/1002). İcmâ is one of the primary evidences used in determining and grounding the river. In the tradition of Arabic linguistics, icmâ is considered as evidence in terms of nahiv style and opposition to it is not deemed appropriate by the majority linguists. Icmâ was mostly seen in the linguistic schools between Basra and Kufah and within themselves, and the views that they allied on these schools were accepted in the following centuries.

Keywords: İcmâ, Grammar, Method, Evidence.

Giriş

Arap dilinin gramerini ve kurallarını ifade eden nahiv ilmi¹ tarihsel süreç içerisinde belli bir yöntem ve sistem kazanmış, bunun üzerine *nahiv usûlü* olarak isimlendirilen bir ilim dalı oluşmuştur. Bu ilim, nahvin teorik sınırlarını belirlemiş ve nahiv ilminden sonra teşekkül etmiştir. Böylece Arap nahvinin gelişimiyle birlikte bu ilmin yöntemini ifade eden *usûl* düşüncesi de ortaya çıkmıştır. Nitekim nahivdeki meselelerin dil bilginleri ve muhtelif ekoller tarafından farklı teorik yaklaşımlarla ele alınması, nahiv ilminde bir yöntem tartışmasını da beraberinde getirmiştir.² Buna göre nahiv usûlü, Arap dilinin kaynak, yöntem ve delillerini ifade eden bir metodoloji ilmidir.³

Klasik dönemde *el-Usûl fi'n-Nahv* adlı eseriyle İbnu's-Serrâc (ö. 316/929)⁴ ve Ferra (ö. 207/822) gibi dil âlimlerinin çalışmalarıyla teşekkül etmeye başlayan nahiv usûlü ilmi,⁵ daha sonra fıkıh usûlünün de etkisiyle İbn Cinnî (ö. 392/1002)⁶ ve İbnü'l-Enbârî (ö. 577/1181) eliyle kısmen tamamlanmıştır. Suyûtî (ö. 911/1505) ile nahiv usûlü konuları *el-Iktirâh fi Usûli'n-Nahv* adlı eserinde derlenerek son şeklini almıştır.

Nahiv usûlü genel olarak "Nahvin kaynaklarını delil olması yönüyle icmâli delillerden, bu delillerin nasıl kullanılacağını ve delili getirenin durumunu inceleyen bir ilim"⁷ şeklinde tanımlanır. Buna göre, nahiv usûlünün amacının, nahiv meselelerinin delillerini ve illetlerini derli toplu bir şekilde ortaya çıkarmak, nahiv ilmini sistematik ve teorik bir temele oturtmak olduğu anlaşılmaktadır. Nahiv usûlünün yöntem ve delillerini daha çok, gelişmiş bir sistematığe ve kavram ağına sahip olan fıkıh ilminin usûlünden⁸ almış olması da bu tespiti doğrular niteliktedir.

Nahiv usûlünün temel kaynakları bu ilmin *delilleri* şeklinde isimlendirilmiştir. Bu deliller, nahvin dayandığı ve bu ilmi teşkil eden temellerdir. Nahiv usûlünün birincil

¹ Nahiv ilmini Eşmûnî şu şekilde tanımlar: "Tümevarım yoluyla Arap kelimelerinden bu dilin grameriyle ilgili hükümleri bilmeye bizi ulaştıran ve kıyasla çıkarılan ilimdir." Daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ali b. Muhammed Nureddin el-Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî alâ Elfîyeti İbn Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419), 1/19.

² Mehmet Şirin Çıkar, *Kıyas Bir Nahiv Usûl İlmi Kaynağı* (Ankara: Ahenk Yay., 2007), 6.

³ Eşmûnî, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 1/19.

⁴ Salâhuddîn ez-Za'belâvî, "en-Nuhât ve'l-Kıyâs", *Mecelletu't-Turâsi'l-'Arabî* 32 (Temmuz 1408), 12. İbnu's-Serrâc bu eserinde Sibeveyh'in *el-Kitâb*'ından çıkardığı malzemeyi belli bir yöntemi takip ederek tasnife tabi tutmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ebu Bekr Muhammed b. Sehl İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, thk. Abdu'l-huseyn el-Fetelî (Beirut: Muessesetu'r-Risâle, 1987).

⁵ Za'belâvî, "en-Nuhât ve'l-Kıyâs", 17.

⁶ Said el-Afgânî, *Min Târîhi'n-Nahvi'l-Arabî* (Mektebetu'l-Fellâh, ts.), 122-123.

⁷ Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûtî, *el-Iktirâh fi Usûli'n-Nahv*, thk. Mahmud Ficâl (Dimeşk, 1409), 25.

⁸ "Aralarındaki sağlam ilişkiden dolayı dini ilimlerinin dil ve özellikle de nahv daha hicri II. asırdan itibaren büyük etkisi olmuştur. Bu etki ilk dönem nahivcilerinin nahve bir usûl belirleme esnasında dini ilimlerin kural ve usûlü gibi bir usûl belirleme esnasında, dini ilimlerin kural ve usûlü gibi bir usûl koymak istediklerinde kendini göstermiştir. ...usûlcülerin ve fakihlerin yaptıkları talili nahiv hükümlerinin talilinde kullanmak için aldılar. ...Nahiv usûlüne dikkat edilirse nahivcilerin kendi usûllerini başlangıçtan itibaren fıkıh usûlüne bağladıkları hatta ona dayandırdıkları görülecektir." Çıkar, *Kıyas*, 45. Nahiv ve Fıkıh usûlü arasındaki teorik ilişkiler hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. Suyûtî, *el-Iktirâh*, 16-28; Za'belâvî, "en-Nuhât ve'l-Kıyâs", 33.

delilleri şunlardır: Sema,⁹ kıyas,¹⁰ icmâ, ıstışâb.¹¹ Bunlar Arap nahiv usûlünün birincil delilleri olarak kabul edilir.¹² Bunların dışında istihşân, istidlâl, illeti beyân, civarlık, bir şeyin benzerinin bulunmaması vb. ikincil derecede kabul edilen ve daha çok İbn Cinnî'nin bahsettiği deliller de bulunmaktadır.¹³

1. İcmânın Tanımı ve Türleri

Sözlük Anlamı: İcmâ kelimesi, Arapçada جَمَعَ kök fiilinden türetilmiş rubâi fiili olan أَجْمَعُ kelimesinin ifâl kalıbından mastardır. Kelimenin, bir işe azmetmek, onda karar kılmak ve hüküm vermek, sağlam kılmak, görüş birliğine varmak, bir araya gelmek/getirmek, bir şeyi dağıldıktan sonra toplamak, toplanmak gibi anlamları vardır.¹⁴ Örnek: أَجْمَعْتُ الْخُرُوجَ / Çıkmaya karar verdim ya da أَجْمَعْتُ عَلَيْهِ / Onda karar kıldım.¹⁵ ; Nitekim kelimenin ﴿فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ﴾ (Artık siz de (bana) ne yapacağınızı ortaklarınızla beraber kararlaştırın ki...)”¹⁶ (Yûnus: 10/71) ayetindeki anlamı, şûrayı toplamak ve ortak karar almaya çağırarak anlamındadır. Yine bir hadis-i şerifte şöyle rivayet edilir: “مَنْ لَمْ يُجْمِعِ الصِّيَامَ قَبْلَ الْفَجْرِ فَلَا صِيَامَ لَهُ” / “Her kim sabah

⁹ Sema delili, şiir hitabet ve nesir olarak Araplardan intikal eden dil mirasıdır. Sema, Arap kelamının daha çok söze dayanan dil ürünlerini; ayrıca Kuran ve hadisi kapsar. Sema, nahiv usûlünde birincil kaynak ve asli bir delil olarak tanımlanır. Sema delili, Kuran ve Hadislerle beraber, hem geçmişten rivayet edilen Arapların sözlerinde hem de fasih konuşan Arapların güncel dilinde/iletişiminde açığa çıkan ve derlenen dil malzemelerini ifade eder. Kuran, Hadis ve Arap kelamı (şiir, nesir ve hitabet) olarak alt başlıkları vardır. Sema, Arap dilinde nakle dayanan ve rivayet olarak da isimlendirilen bir delil kabul edilir. Süyûtî, *el-Iktirâh*, 67; Fuad Hana Terzi, *Fî Usûli'l-Luğati ve'n-Nahv* (Beyrut: Dâru'l-Kutub, t.y.), 79-82.

¹⁰ Nahiv usûlünde kıyas, menkul olmayanın menkul olana hamledilmesi demektir. Nahvin delillerinin çoğunluğu ve meseleleri kıyas delilinin altında ifade edilir. Nahiv usûlünde reddetmek caiz değildir çünkü nahvin tamamı kıyas olarak da ifade edilir. Kıyas akli bir delildir. Ferin asla ve aslın fere kıyası olarak ikiye ayrılır. Kıyas, makis aleyh, makis, hüküm ve illet olarak dört kısımdan oluşur. Süyûtî, *el-Iktirâh*, 173, 181-182. Arap dilinde kıyasın inkarı nahvin inkar edilmesi olarak görülmüştür. Bu bağlamda kıyas, Arap gramerinin temel bir delili kabul edilmiştir. Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi* (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 3/190.

¹¹ Nahiv usûlünde ıstışâb, nakilde aksini gerektirecek bir delil olmadığı sürece kelimeyi ya da kuralı olduğu hal üzere bırakmak demektir. Örneğin, nahivcilerin sürekli kullandıkları “asıl” nazariyesi bir tür ıstışâbtır. Nahiv usûlünde muteber kabul edilen fakat çok kullanılmayan akli ve birincil delillerden birisi de ıstışâbtır. Kıyasa ya da semaya aykırı bir durum olduğunda bu delile bakılmaz. Ebu'l-Feth Osman İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1403), 2/459; Süyûtî, *el-Iktirâh*, 353; Osman Aktaş, *Arapçada Asıl ve Fer Nazariyesi* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 87-88. “Onlar aksi ortaya çıkmadığı müddetçe isimlerde asıl olanın murablık, fiillerde asıl olanın ise mebnilik olduğunu söylemeleri ve bunun üzerine bir takım usûl ve kaideler koymaları tamamen ıstışâba dayanılarak yapılan delillendirmelerdir.” Mehmet Yavuz, *İbn Cinnî: Hayatı ve Arap Gramerindeki Yeri*. (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996), 175.

¹² Süyûtî, İbn Cinnî'nin asıl üç delil olarak sema, icmâ ve kıyası zikrettiğini, İbnu'l-Enbârî'nin ise nakil, kıyas ve ıstışâbı zikrettiğini ifade eder. Dolayısıyla asıl kabul edilen nahiv usûlü delillerinin hangileri olduğu hususunda tam bir ittifak söz konusu değildir. Süyûtî, *el-Iktirâh*, 26.

¹³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 134-201.

¹⁴ Ebu'l-Fadl Cemaleddin İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414), 8/53; Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*, thk. Ali Dehrûc (Lübnan: Mektebetu Lubnan, 1996), 1/103; Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Kefevî, *el-Kulliyât*, thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Misrî (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418), 42; Ahmed Muhtâr Ömer, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabîyyeti'l-Mu'âsıra* (Âlemü'l-Kutub, 1429), 1/392-393; Sa'di Ebû Habîb, *el-Kâmûsu'l-Fikhî* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1408), 66.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab*, 8/57; Muhammed Murtazâ el-Huseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, thk. Komisyon (Dâru'l-Hidâye, ts.), 20/463; Ebu'l-Huseyin Ahmed İbn Fâris, *M'ucemu Mekâyîsi'l-Luğa*, thk. Abusselam Muhammed Harun (Dâru'l-Fikr, 1399), 3/24.

¹⁶ Diyanet İşleri Başkanlığı D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli* (Ankara: Diyanet Yayınları, 2011), 216.

vaktinden önce oruca niyet etmezse onun orucu yoktur.”¹⁷ Yani “kim buna azmedip onda karar kılmazsa” anlamındadır.¹⁸

İcmânın meşhur anlamı da ittifak etmek, uzlaşmaktır.¹⁹ أَجْمَعَ الْقَوْمُ عَلَى كَذَا / *Topluluk bir şey üzere icmâ etti*. Yani, uzlaşıp anlaşta demektir.²⁰ İcmâ kelimesi tek kişinin azmetmesi, karar kılması anlamlarının yanı sıra, daha çok, bir topluluğun ittifakı ve uzlaşısı anlamına nispet edilir.²¹ Fıkıh ve nahiv usûlünde de -ittifak ve uzlaş- bu ikincisi kast edilir. Çünkü icmânın sözlük anlamlarından biri de “zor meseleleri çözmekte mahir olan uzman bir grubun bir konu üzerindeki uzlaşısı ve kesin kararıdır.”²²

Terim Anlamı: Nahiv usûlündeki icmâ kavramı fıkıh usûlünden alınmıştır.²³ Nahiv usûlündeki bu terim, fıkıhçıların fıkıh usûlünde kendisine dayandıkları bir asıl ve delildir.²⁴ Bazı âlimlere göre nahiv usûlündeki icmâyâ nispetle fıkıh usûlündeki icmâ asıl sayılır. Çünkü “dil ile ilgili hükümler veya akli hükümler üzerinde yapılan ittifak, şeri anlamda bir icmâ sayılmaz.”²⁵ Fakat Arap dilbiliminde görülen icmânın kavramsal ve yöntemsel açıdan özgün olduğunu ve fıkıh usûlünden farklı olduğunu düşünmekteyiz.

Bir nahiv usûlü terimi olarak icmâ, bilinen şekliyle, Kûfe ve Basra dil âlimlerinin ve mezheplerinin ittifak etmesidir. Bu ittifak, nahiv ya da sarf ilimlerinin konuları ve meseleleri hakkındadır.²⁶ İbn Cinnî, naslara ve nassa nispetle yapılan kıyasa aykırı olmadığı sürece bu iki beldenin icmâsının hüccet kabul edildiğini söyler. Ona göre delilin kesinliği, icmânın sözlük anlamlarından ikincisi olan *ittifak* anlamıyla da uyuşmaktadır. Çünkü burada iki beldenin dil âlimlerinin bir tür zımnî uzlaşısı söz konusudur.²⁷ Dolayısıyla

¹⁷ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Fethu'l-Bâri Şerh-i Sahîli'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beirut: Dâru'l-Marife, 1379), 4/142.

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab*, 8/57.

¹⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 20/463; Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid el-Curcânî, *et-Ta'rîfât*, thk. Komisyon (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403), 10.

²⁰ Kefevî, *el-Kulliyât*, 1/41-42.

²¹ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhât*, 1/103.

²² Curcânî, *et-Ta'rîfât*, 8.

²³ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 26. Fıkıh Usûlünde icmâ, Hz. Muhammed'in (sav) vefatından sonra fakihlerin/ulemanın belli bir zamanda belli bir şeri hüküm üzerinde ittifak etmeleridir. Usûl âlimleri genellikle icmâyı bu şekilde tanımlarlar. Bu tanımdan çıkan genel sonuçlar şunlardır: İcmânın toplulukların değil belli bir sırada yaşayan âlimlerin icmâsı olduğu, olayın hükmü hakkında bütün müctehitlerin ittifak etmesi gerektiği, müctehitlerin Muhammed ümmetinden olması gerektiği, bir konu ve bağlamının olması ve bu konunun da imkan dahilinde olmasıdır. Fıkıh usûlünde icmâ, Kuran ve Sünnetten sonra üçüncü derecede bir delil olarak görüldüğü için ayrıntılı ve kesin şartlarla kayıt altına alınmış bir delil olarak temayüz eder. Bu yüzden bağlayıcıdır (mülzim), ona ittiba zorunludur ve ona muhalefet caiz değildir. Fakat icmâ yeniden şeri bir hüküm inşası değildir. Onun görevi kati hükmü takviye edip güçlendirmesi ve zanni olduğunda da onunla istidlal edilmesidir. Her hâlükârda fıkihta icmâ kaynak değeri bakımından hüccet kabul edilir. Ebü'l-Hasen Seyfuddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî el-Âmidî, *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Abdurrezzak Afîfî (Beirut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.), 1/282.

²⁴ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 21-24; İhâb Abdulhamîd Sellâme, *Şerhâ Ebi'l-'Alâi ve'l-Hatîb et-Tebrîzî 'alâ Dîvân-i Ebî Temmam* (Kahire: Câmîatü'l-Kahire, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 84.

²⁵ Zekiyyüddîn Şaban, *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 2008), 106.

²⁶ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 158.

²⁷ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 190.

icmânın meşhur olan tanımı Kûfe ve Basra dil âlimlerinin dil konuları, kavramlarının anlamı ve herhangi bir hükmü üzerindeki ittifakı şeklindedir; fakat icmâyı sadece, *Kûfe ve Basra ekolüne mensup dil âlimlerinin bir nahiv meselesinde ittifak etmeleridir* şeklinde tanımlamak yeterli olmayacaktır. Bunun yerine kayıt altına alınmaksızın, icmânın, *belli bir zamandaki Arap toplumunun ya da nahiv/sarf âlimlerinin dille ilgili belli bir kullanım, mesele ya da hüküm hakkındaki ittifakıdır* şeklinde tanımlanması daha doğru olacaktır. Tanımın bu şekilde geniş yapılmasının gerekçeleri şu şekilde izah edilebilir:

1. Basra ve Kûfe dil ekollerinin kendi aralarındaki ittifakı söz konusu olabildiği gibi, aynı meselede birbirlerinden farklı ve kendi içlerinde icmâ ya da ihtilaf ettikleri meseleler de olabilmektedir.²⁸

2. Basra ve Kûfe dil ekollerinin etkin olduğu zaman dilimi öncesinde ve sonrasında da icmâ, nahiv tartışmalarında bir dil olgusu olarak gerçekleşmiştir. Çünkü bu dönem dışındaki asırlarda üzerinde ihtilaf edilen konular olduğu gibi nahiv âlimleri tarafından üzerinde icmâ edilen konu ve meseleler de söz konusudur.

3. Nahivcilerin icmâsı söz konusu olduğu gibi Arap'ın icmâsı da sözkonusudur. Sınırlarını belirlemek zor olsa bile Arap'ın icmâsı da bir icmâ türü olarak kabul edilmiştir.²⁹

İcmâ Türleri: İcmânın farklı ilimlerde açığa çıktığı çeşitli türleri ve alt türleri vardır.³⁰

Arap dilindeki icmâ, ittifak edenler bakımından Arap'ın icmâsı ve nahivcilerin icmâsı olarak ikiye ayrılır. Nahivcilerin icmâsı ise niteliği bakımından *sarih* ve *sükûti icmâ* olarak tekrar başlıklandırılır.³¹ Bu tasnif, fıkıh usûlündeki ile uyum içerisindedir. Arap dilciler, Basra ve Kûfeli dil âlimlerinin belli bir asırda belli bir meselede yaptıkları ittifakı *sarih icmâ* olarak gördükleri için³² bu tip bir uzlaşmayı *standart icmâ* olarak kabul edip ayrıca *sarih icmâ* olarak isimlendirmemişlerdir.

Nahivcilerin ve özellikle de Basra ve Kûfe ekolünün bir nahiv meselesi üzerinde ittifak etmeleri *sarih icmâ* olarak anlaşılmıştır. Bu icmâyâ muhalefet etmek caiz değildir ve reddedilir.³³ Arap gramerinin hükümleri bakımından icmâ bağlayıcıdır. Bu tür icmânın

²⁸ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Rafet Hüseyin, *el-İcmâ' fi'd-Dirâsâti'n-Nahviyye* (Kahire: Âlemu'l-Kütüb, 2010), 109-345.

²⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 90.

³⁰ Konu hakkında eş-Şevkani şu açıklamayı yapmaktadır: "Muteber bir icmâ çeşitli ilimlerdedir; o da, genel olarak o ilmi bilen uzman kişilerin icmâsı şeklinde olur. Şöyle ki: Muteber icmâ fihhi meselelerde fakihlerin icmâsı, usûlle ilgili meselelerde bütün usûlcülerin icmâsı ve nahivle ilgili meselelerde de nahivcilerin icmâsıdır." Muhammed b. Abdillâh eş-Şevkânî, *İrşâdu'l-Fuhûl İlâ Tahkiki'l-Hakki Min 'İlmi'l-Usûl*, thk. Ahmed Azve İnâye (Dimeşk: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1419), 1/233. Buradan hareketle herhangi bir ilimde uzman ve âlim olanların o ilmin belli bir meselesinde ittifak edebilecekleri, dolayısıyla icmânın bütün ilimler bazında gerçekleşebileceği söylenebilir. Nahiv usûlü, kavram ve yöntemini daha çok fıkıh usûlünden aldığı için burada fıkhîdeki icmâ türlerine değinmek yararlı olacaktır. Fıkıh usûlünde icmâ iki türdür: *Sarih icmâ*; buna, açıkça beyan edilen söze dayalı icmâ da denir. Herhangi bir asırda müçtehitlerin çoğunluğunun belli bir meselenin hükmü hakkında fiilleri ya da görüşleri şeklinde açık olarak ittifak etmeleridir. Bu icmâyâ uymak zorunludur; çünkü delili katidir. *Sükûti icmâ* ise, belli bir mesele hakkında bazı müçtehitlerin bir görüş söylemeleri ya da onunla amel etmeleri söz konusu iken aynı meselede kalan diğer müçtehitlerin konuya vakıf olduktan sonra ilgili görüşü inkar etmeksizin susmalarındır. Delili kati değildir, içtihatı tercih nedeni de değildir. Senâullah ez-Zâhidî, *Telhîsu'l-Usûl* (Kuveyt: Merkezül-Mahtûtat, 1414), 37-38.

³¹ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 21.

³² Sellâme, *Şerhâ Ebi'l-'Alâi ve'l-Hatîb et-Tebrîzî 'alâ Dîvân-i Ebî Temmam*, 84.

³³ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 171.

örneği nahiv kitaplarında çoktur. Konuyla ilgili en meşhur örneklerden birisi, kelimenin isim, fiil ve harf olarak üçe ayrılmasında ittifak edilmesi ve bu konuda dördüncü bir kısmın eklenerek bu icmânın delinmesinin caiz olmamasıdır.³⁴

Nahivciler *sükûti icmâyı* -ilkinin aksine- nahiv usûlünde delil olup olmayacağı ve hüccet değeri konusunda tartışırken ayrıca tanımlamışlardır. Nitekim es-Suyûtî, *sükûti icmâyı* şu şekilde tanımlar: “Arap’ın (bir meselede hüküm ifade eden) bir şey konuşması, bunu diğerlerine ulaştırması ve diğerlerinin ise onun hakkında susmasıdır.”³⁵ Bu susuş, nahivcilerin ilgili meseleye muttali olduktan sonra mevcut görüşlere muhalefet etmemeleri ve başka bir görüş ihdas etmeden sessiz kalmaları anlamındadır.³⁶ Sükûti icmâ ile ilgili örnek ise Ferezdak’ın (ö. 114/732) sözleriyle delil getirdikleri mâ-i hicâziyenin haberinin hem ortada gelip hem de mansûb okunmasının caiz oluşuyla ilgilidir.³⁷

İcmâ türü olarak nahivcilerin icmâsı dışında bir de Arap’ın icmâsı vardır. Bu “Arapların bir kelimeyi belli bir şekilde telaffuz edip söylemeleri üzerinde ittifak etmeleridir.”³⁸ Buna, “deve anlamına gelen عَيْرٌ kelimesinin çoğulunun عَيْرَاتٌ şeklinde (ayın harfinin kesra, yâ harfinin fetha ile) söylenmesinde bütün Arapların icmâ etmelerini”³⁹ örnek verebiliriz. Suyûtî’ye göre Arap’ın icmâsı da hüccettir ve kendisiyle istidlâl edilebilir. Fakat bunun nasıl gerçekleştiğini tespit etmek oldukça zordur.⁴⁰ Nitekim yukarıda Arap’ın icmâsının olduğu söylenen örnekteki عَيْرَاتٌ kelimesi Hüzeyl kabilesi tarafından عَيْرَاتٌ şeklinde okunmakta⁴¹ bu da Arap’ın icmâ etmesinin veya bunun tespitinin güçlüğüne göstermektedir. Bu sebeple lügat ve nahiv kitaplarında Arap’ın icmâsından bahsedilirken daha çok belli bir kabile ya da birkaç kabilenin bir kelimeyi aynı şekilde telaffuz etmelerinin kastedildiğini ifade edebiliriz.

2. Dil Ekollerinin İcmâ Ettiği Konular

Arap dilinde icmânın, nahivciler arasında gerçekleşen bir dilbilim konusu olduğu ifade edilmişti. Buna göre bir nahiv usûlü konusu olarak icmânın fiili olarak vaki olduğu bilinmektedir. Dilcilerin icmâ edilen nahiv konularını kendi kaynaklarında zikrettikleri ve müteahhir âlimlerin ise üzerinde icmâ edilen meseleleri bir araya getirerek tespit ettikleri hususunda bir şüphe söz konusu değildir. Nitekim İbni Yaîş’in (ö. 643/1245) *Şerhu’l-Mufasssal’ı*, İbnü’l-Mâlik’in (ö. 672/1274) *Şerhu’t-Teshîl’i*, Ebû Hayyan Endelüsî’nin (ö.

³⁴ Muhammed b. Hasen es-Sâyığ, *el-Lemha fi Şerhi’l-Mulihha*, thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ’idî (Medine: ‘İmâdetu’l-Bahsî’l-İlmî bi’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye, 1424), 1/106; İbnu’l-Hâcib, *Emâlî İbni’l-Hâcib*, thk. Fahr es-Salih Suleyman Kadâre (Beyrut: Dâru ‘Ammâr, 1409), 2/691.

³⁵ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 165.

³⁶ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 171.

³⁷ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 165-166.

³⁸ Hüseyin, *el-İcmâ*, 21.

³⁹ Muhammed ‘Abdulaziz en-Neccâr, *Dıyâu’s-Sâlik ilâ Evdahî’l-Mesâlik* (Muessesetu’r-Risâle, 1422), 4/182; Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshîl*, thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn - Abdurrahman es-Seyyid (Hicr lî’t-Tibâ’a ve’n-Neşr, 1410), 1/104.

⁴⁰ Suyûtî, *el-Iktirâh*, 164.

⁴¹ Muveffikuddin Ebu’l-Bekâ b. Ali İbn Ya’îş İbn Ya’îş, *Şerhu’l-Mufasssal li’z-Zemahşerî* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmîyye, 1422), 3/264.

745/1344) *İrtişâfu'd-Darb Min Lisâni'l-Arab'*, İbni Hişâm'ın (ö. 761/1360) *Muğni'l-Lebîb'i*, İbnü'l-Enbârî'nin *el-İnsâf'ı*, Ezherî'nin (ö. 905/1499) *Şerhu't-Tasrîh'i*, Suyûtî'nin *Hemu'l-Hevâmi'i* ve *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'n-Nahv* adlı eserleri üzerinde icmâ ve ihtilaf edilen nahiv meselelerinden bahseden bazı temel kaynaklar arasındadır. Bu ve benzeri pek çok nahiv kaynağına bakıldığında üzerinde ittifak edilen nahiv meselelerinin pek çok olduğu görülecektir.

2.1. Çoğunluk Dilcilerin Üzerinde İcmâ Ettiği Meseleler

Burada başta Basra ve Kûfe dilcileri olmak üzere genel olarak nahivcilerin üzerinde ittifak ettikleri meseleleri örneklendireceğiz.

Örnek [1] Kelimenin Kısımları: Nahivciler kelimenin kısımlarının isim, fiil ve harf olarak üçe ayrıldığı konusunda genel olarak ittifak etmişlerdir. Sîbeveyh'ten (ö. 180/796) itibaren buna karşı çıkan da pek olmamıştır. Onlara göre kelime, bütün bu üç kısımdan olanları bünyesinde toplayan bir cinstir.⁴² Fakat bu ittifakın aksine Ferrâ (ö. 207/822) *Şâ'ın* bu üç kısımdan birine girmediğini isimlerle fiiller arasında bir konumda bulunduğunu belirtmiştir.⁴³ Ferrâ bu görüşüyle icmâyâ muhalefet etmiştir. Yine Ebû ibn es-Sâbir'in de bu üçüne, *hâlife* olarak isimlendirdiği *isim fiili* eklemiştir. Fakat bunun doğrusu, onun ismin fertlerinden olmasıdır.⁴⁴

ez-Zeccâcî (ö. 337/949) "Kim bu üçüne dördüncü kısmı ve daha fazlasını ilave ederse o ya sadece tahmin etmektedir ya da şüphe içindedir"⁴⁵ diyerek mesele hakkındaki icmâyâ muhalefet edilmesinin caiz olmayacağını belirtmiştir. Nahiv öğretiminde kelimenin bu üçlü taksimi esas alınmış ve bu uygulama yüzyıllar süren bir tatbikat ile de Arap gramerinin rüknü olarak kabul edilmiştir. Çağdaş dönemde ise bu konuda farklı açılımlar getirilmiş ve kelime çeşitlerinin sayısı artırılmıştır.⁴⁶

Örnek [2] Murab ve Mebnî: Nahivciler, irâb bakımından asıl olanın isimler olduğu, harflerin de aslen mebnî olduğu konusunda icmâ ederler.⁴⁷ Çünkü Basralılara göre isimler asıl, fiiller fer konumundadır. Kûfelilere göre de hem isimler hem de (muzârî) fiiller asıldır.⁴⁸ Bu farklılıklarına rağmen her iki ekol de isimlerde irâbın asıl olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁹

⁴² Ebû'l-Kâsım ez-Zeccâcî, *el-İdâh fi 'İleli'n-Nahv*, thk. Mâzin el-Mubârek (Beirut, 1406), 41.

⁴³ Ebu'l-Velid Zeynüddin Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd el-Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh* (Beirut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1421), 1/17; Cemâleddin 'Abdullah el-Ensârî İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed el-Bukâ'î (Dâru'l-Fikr, ts.), 1/25.

⁴⁴ Ebu'l-'İrfân Muhammed b. Alî Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûnî li Elfiyeti İbni Mâlik* (Beirut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417), 1/36.

⁴⁵ Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn el-Halebî - Ali Muhammed Fâhir ve diğ., *Temhîdu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid* (Kahire: Dâru's-Selâm, 1428), 6/2780.

⁴⁶ Mutîyr b. Hüseyin el-Mâlikî, *Mevkîfu 'İlmu'l-Lugati'l-Hadîs min Usûli'n-Nahvi'l-Arabî* (Mekke: Câmiatu Ummi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1422), 50-54.

⁴⁷ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 39.

⁴⁸ Ebû'l-Bekâ Muhibbuddîn Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *e't-Tebyîn 'an Mezhebi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*, thk. Abdurrahman el-'Asîmîn (Beirut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1406), 153.

⁴⁹ Ezherî, *Şerhu't-Tasrîh*, 1/41; Ahmed b. Ömer b. Musâ'id el-Hâzîmî, *Fethu Rabbi'l-Beriyye fi Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye* (Mekke: Mektebetu'l-Esedî, 1431), 1/91; Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, 1/36.

Örnek [3] Marife ve Nekre: Cumhûr âlimler istifhâm ifade eden ‘ما’ ve ‘من’ kelimelerinin nekre olduğu konusunda icmâ etmişlerdir. Çünkü bu iki kelime aslında herhangi bir şey ve herhangi bir insan/akıllı anlamında *şuyû* ifade eder. Bu özelliğinden dolayı nekre kabul edilir.⁵⁰ İbn Keysân (ö. 320/932 [?]) bu görüşe muhalefet eder ve bu ikisinin marife olduğunu söyler. Fakat bu nahivciler tarafından kabul edilmemiştir. Çünkü bu iki kelime harf-i tarif kabul edemez.⁵¹

Örnek [4] Mevsûl: Cumhûr ulemâ ‘أَيّ’ kelimesini lafzen marifeye izafe olunması şartıyla mevsûllerden saymıştır.⁵² Bunun örneği “إِذَا مَا لَقِيتَ بَنِي مَالِكٍ... فَسَلِّمْ عَلَى أَيُّهُمْ أَفْضَلُ”⁵³ şiiRIDIR. Ayrıca, (ثُمَّ لَنُنزِعَنَّ مِنْ كُلِّ شِيعَةٍ أَيُّهُمْ أَشَدُّ عَلَى الرَّحْمَنِ عِتِيًّا) “Sonra her topluluktan, Rahmân’a karşı en isyankâr olanları mutlaka çekip çıkaracağız.”⁵⁴ (Meryem: 19/69) ayeti de buna delil olarak getirilir. Bu durumda gelen ‘أَيّ’ kelimesinin mevsûle oluşuna Saleb (ö. 291/904) gibi bazı dâilciler muhalefet etse de genel kabul, kelimenin mevsûllerden sayılması yönündedir.⁵⁵

Örnek [5] Kâne ve Kardeşleri: Nakıs fiil olan ‘كان’ irâba etkisi yönüyle ismini ref haberini nasb eder⁵⁶ şeklinde bilinir. Basra ve Kûfe dil âlimleri ‘كان’ nin haberini nasb ettiği konusunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷

Örnek [6] Fail: Nahivciler mefûlün ‘إِنَّمَا’ ile hasredildiği durumda, fâilin mefûlune tekaddüm edip mefûlünün de tehir edilmesinin zorunlu olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Örneğin *إِنَّمَا صَرَبَ زَيْدٌ عَمْرًا* / *Zeyd ancak Amr’a vurdu* cümlesinde Zeyd’in başkasını değil ancak Amr’ı dövdüğü anlaşılmaktadır. Eğer fâil tehir edilse ve cümle *إِنَّمَا صَرَبَ عَمْرًا زَيْدٌ* şeklinde olsaydı cümleden Zeyd’in Amr dışında bir başkasını da dövmüş olabileceği anlamı çıkardı.⁵⁸

Bahsettiğimiz bu meseleler genel olarak nahivcilerin üzerinde görüş birliğine vardıkları gramer konularıdır. Bunların dışında, *nâib-i fâil*, *tenâzu*, *mefûlu mutlak*, *mefûlu leh*, *mefûlu fih*, *istisnâ*, *hâl*, *harf-i cer*, *temyîz*, *sıfat-ı müşebbe*, *taaccüb*, *naat*, *tekid* ve *atıf* gibi pek çok konunun özel meseleleri hakkında nahivcilerin icmâsı söz konusudur. Hüseyin Rafet Hüseyin, *el-İcmâ fi’l-Dirâsâti’n-Nahviyye* adlı eserinde genel olarak nahivcilerin özel olarak da Basra ve Kûfe ekollerinin 156 nahiv meselesi üzerinde icmâ ettiklerini örnekleri ve oranlarıyla birlikte paylaşır.⁵⁹ Hüseyin, ayrıca ilgili meselelerde muhalefet eden âlimlerin

⁵⁰ Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1/94; “Usûl-ü ‘İlmi’l-‘Arabiyye fi’l-Medîne”, *Mecelletu’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye* 2/28/105-106 (1987-1418/1988 1417), 347.

⁵¹ Sabbân, *Şerhu’l-Eşmûnî*, 1/85; İbn Mâlik, *Şerhu’t-Teshûl*, 1/115.

⁵² Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr es-Suyûtî, *Hem’u’l-Hevâmi’ fi Şerhi Cem’i’l-Cevâmi’*, thk. Abdulhamîd el-Hindâvî (Mısır: el-Mektebetu’t-Tevkîfiyye, ts.), 1/329.

⁵³ Suyûtî, *Hem’u’l-Hevâmi’*, 1/329. “Şahid: Bu şiiiri Ebû Amr eş-Şeybânî Kitâbü’l-Hurûf’unda ve İbnu’l-Enbârî el-İnsâf’ında hikaye etmiştir. O Arabın kendisinden dilini aldığı Gassân kabilesi hakkında bu şiiiri söylemiştir.” İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, 1/162.

⁵⁴ D.İ.B., *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 309.

⁵⁵ Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1/157; İbn Hişâm, *Evdahu’l-Mesâlik*, 1/156; Abdulkadir b. Ömer el-Bağdâdî, *Şerhu Ebyâti Muğni’l-Lebîb*, thk. Abdulaziz Rabâh - Ahmed Yusuf Dekkâk (Beyrut: Dâru’l-Me’ mûn li’t-Turâs, 1414), 2/152.

⁵⁶ Hâzimî, *Fethu Rabbi’l-Beriyye*, 1/365.

⁵⁷ Hüseyin, *el-İcmâ’*, 48.

⁵⁸ Ezherî, *Şerhu’t-Tasrîh*, 1/413; el-Halebî, *Temhîdu’l-Kavâ’id*, 4/1652.

⁵⁹ Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin, *el-İcmâ’*, 35-108.

görüşlerini de hem dipnotta hem de sayı vererek konunun sonunda serdedir.⁶⁰ Buna göre 156 nahiv meselesi üzerinden ulaştığı sonuçlar şu şekildedir:

“Üzerinde icmâ edilen meselelerin üçte birlik bir kısmına yakınında herhangi bir muhalefet söz konusu değildir. İkinci üçte birlik kısımda da sadece bir âlim muhalefet etmiştir. Kalan son üçte birlik kısmın bir kısmı yine taksim edilir: Buna göre bazı meselelerde iki âlim bazı meselelerde de üç âlim muhalefet etmiştir. Kalan meselelerde ise üçten fazla âlim muhalefet etmiştir.”⁶¹

İcmâ edilen meseleler dışında Basra ve Kûfe ekollerinin ihtilaf ettikleri meselelerin sayısı ise 448 olarak verilmektedir.⁶² İlgili meselelerde en çok muhalefet eden dilcilerin ise Ahfeş (ö. 215/830 [?]), Kisâî (ö. 189/805), Ferrâ ve İbn Mâlik (ö. 672/1274) olduğu görülmektedir.⁶³

2.2. Basralı Dilcilerin Üzerinde İcmâ Ettikleri Meseleler:

Basra ve Kûfe ekollerinin, üzerinde icmâ ettikleri meseleler olduğu gibi sadece Basralı dilcilerin kendi aralarındaki icmâsı da söz konusudur. Burada birkaç örnek vererek konu hakkındaki muhalefet oranlarını izah etmek yararlı olacaktır.

Örnek [1] *إن* ve Kardeşleri: Basriler fiile benzeyen ve tekit harflerinden olan *إن* ve kardeşlerinin haberini ref ettikleri hususunda ittifak ettiler. Örneğin *إِنْ زَيْدًا قَاتِمٌ/Zeyd kalkmıştır*.⁶⁴ Onlar, bu harflerin haberde amel ettiğini, bu sebeple lafzen ve mana olarak fiile benzerliklerinin artarak güçlendiğini ifade ederler ve bunu haberini ref etmesi konusunda delil olarak zikrederler. Tekit harflerinin fiile benzerliğini, fiil gibi merfû ve mansûb öğelere sahip olması, merfû olanın fâile, mansûb olanın mefûle benzemesi gibi benzerliklerle açıklamaktadırlar.⁶⁵

Örnek [2] Masdarın Amel Etmesi: Basralı dilciler tenvinli masdarın amel edeceği hususunda icmâ ettiler. Eğer mastarı fiil çekiminde müteaddi ise fâilini ref mefûlünü nasb etmesi caizdir. Örneğin; *عَجِبْتُ مِنْ ضَرْبِ زَيْدٍ عَمْرًا/Zeyd'in Amr'ı dövmesine şaşırırım*.⁶⁶

Örnek [3] Gayr-ı Munsarif: Basralılar *﴿وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ﴾* “...Allah onlara azap edecek değildir.”⁶⁷ (Enfâl: 8/33) ayetinde kânenin haberinin mahzûf olduğunu, fiildeki talil ifade eden lâm harfinin bu mahzûf habere tealluk ettiğini, buradaki fiilin ise haber değil lâm dan sonra gelen gizli en *أَنْ* den sebk edilen bir mastar olduğunu söylerler. Onlara göre *أَنْ* ile mansûb olan fiil, başındaki lâm ile de cer mahallinde olur. Cümlenin takdiri şu şekildedir: *لَمَّا كَانَ اللَّهُ مُرِيدًا لِكَذَا/Allah bu şekilde dilemedi*.⁶⁸

⁶⁰ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 107-108.

⁶¹ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 107-108.

⁶² Hüseyin, *el-İcmâ'*, 108.

⁶³ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 108.

⁶⁴ Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf fî Mesâilil-Hilâf Beyne'-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn* (el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1424), 1/144.

⁶⁵ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 1/145.

⁶⁶ Ebû Hayyân el-Endelûsî, *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab*, thk. Recep Osman Muhammed (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418), 5/2259; Abdullah b. Abdurrahman İbn 'Akîl, *el-Musâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâid*, thk. Muhammed Kâmil Berekât (Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1400), 2/234.

⁶⁷ D.İ.B., *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 179.

⁶⁸ es-Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi'*, 2/378; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 3/175.

Basralılar örnek olarak bahsettiğimiz bu konular dışında kendi aralarında daha pek çok konuda ittifak etmişlerdir.⁶⁹ Hüseyin, araştırmasında bahsettiği 185 meselenin 103 tanesinde Basralıların muhalefetsiz olarak icmâ ettiğini; kalan 50 meselede bir, 17 meselede iki, 9 meselede üç, kalan 6 meselede de üçten fazla Basralı âlimin muhalefet ettiğini ifade etmiştir.⁷⁰ Bu bilgilere göre Basralılar, kendi içlerinde %55'lik bir oranda meselelerde icmâ etmişler. Bu da bize üzerinde ihtilaf edilen meselelerin oldukça fazla olduğunu göstermektedir. Bunun sebebi Basra ekolüne müntesip olan âlimlerin sayısının çokluğudur. Bu bölümde kendi ekolünde en çok muhalefet eden kişi 47 meseleyle Ahfeş gelmektedir. Daha sonra onu, 15 meseleyle Müberred (ö. 286/900), 12 meseleyle Zeccâc (ö. 311/923) gibi âlimler takip etmektedir.⁷¹

2.3. Kûfeli Dilcilerin Üzerinde İcmâ Ettikleri Meseleler:

Örnek [1] Cer Harfleri: Kûfeli dilciler “زُبَّ” kelimesinin isim olduğu görüşündedirler. Bu görüşlerini, sayı ve azlık bildiren “زُبَّ” kelimesini sayı ve çokluk bildiren ve isim olan “كَمْ” kelimesine kıyas yaparak delillendirirler. Ayrıca “زُبَّ” kelimesinin harf-i cer olmamasının sebebi de vardır: Bu da, kelimenin ancak cümle başında gelmesi gerektiği fakat harf-i cerlerin cümlenin başında değil, isimler ve filler arasındaki irtibatı sağlamak için ortada geldiği hususudur.⁷²

Örnek [2] İsm-i işaret: Kûfeli âlimler ismi işaret olan “ذَا” kelimesindeki elifin zâid olduğunu ifade ederler. Çünkü bazı yerlerde bu kelime düşer. Buna delil olarak bu kelimenin tesniyesi olan “ذَان” “ذَيْن” kelimelerinde elifin düşmüş olmasını delil getirirler.⁷³

Örnek [3] Murab ve Mebnî: Kûfeli dilciler, tesniye ve cemideki elif, vâv ve yânn, irâbında, fetha, damme ve kesra mesabesinde olduğunu söylerler. Buna, tesniye ve cemi kelimelerdeki bu harflerin tıpkı harekeler gibi değişmesini delil getirirler. Tesniyede: قَامَ ذَهَبَ الرَّيْدُونَ/رَأَيْتُ الرَّيْدِينَ/مَرَرْتُ بِالرَّيْدِينَ cümleleri; cemide: رَأَيْتُ الرَّيْدِينَ وَمَرَرْتُ بِالرَّيْدِينَ örneklerinde harfler, kelimenin müfredinde görülen zahir harekeler gibi değişmiştir. Dolayısıyla tesniye ve cemideki bu harfler, irâb harfleri değil harekeler derecesinde kabul edilmelidir. Eğer Basralıların iddia ettikleri gibi irâbı gösteren harfler olsaydı, bu durumda harf oldukları için değişme kabul etmezlerdi. Bu sebeple bu alâmetler harf değil hareke olarak kabul edilmelidir.⁷⁴

⁶⁹ Basralıların üzerinde ittifak ettikleri diğer bazı konular şunlardır: Murab-mebnî, nekre-marife, mevsûl, ibtida, inne ve kardeşleri, cinsini nefyeden lâ, fail, nâib-i fail, müteaddi ve lazım fiiller, iştilal, mefulu mutlak/leh/meah, istisna, hal, temyiz, harf-i cer, izafet, mastarın amel etmesi, harfi cerler, sıfat, tekit, atıf, bedel nida, nüdbe vb. konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin, *el-İcmâ'*, 109-208.

⁷⁰ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 207.

⁷¹ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 208.

⁷² İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2/686-687; İbnu's-Serrâc, *el-Uşûl*, 418-422.

⁷³ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 2/551; İbn Ya'îş, *Şerhu'l-Mufasssal*, 2/353.

⁷⁴ İbnu'l-Enbârî, *el-İnsâf*, 1/29.

Kûfeli dilciler örnek olarak bahsettiğimiz bu konular dışında kendi aralarında daha pek nahiv meselesinde ittifak etmişlerdir.⁷⁵ Hüseyin, araştırmasında bahsettiği 220 meselenin 174 tanesinde Kûfelilerin muhalefetsiz olarak icmâ ettiğini; kalan 32 meselede bir, 6 meselede iki, kalan 8 meselede de üç ve üçten fazla Kûfeli âlimin muhalefet ettiğini ifade etmiştir. Sadece bu meseleler dikkate alındığında Kûfeli dilcilerin yaklaşık %80 oranında ittifak ettiğini söylemek mümkündür. Kûfe ekolünün Basra ekolüne göre kendi içindeki bu icmâsının yüksek olmasının sebebi bu ekole müntesip olan dilcilerin azlığıdır. Kişi sayısındaki bu azlık, meselelerdeki muhalefet oranlarını da doğal olarak düşürmüştür. Basra ekolünde daha çok dilci olduğu için meselelerde birbirinden farklı pek çok içtihat yapılmış ve bu da muhalefet oranını yükseltmiştir.⁷⁶ Bu bölümde kendi ekolünde en çok muhalefet eden kişi 22 meseleyle Ferrâ gelmektedir. Daha sonra onu, 10 meseleyle Kisâi, 9 meseleyle Saleb gibi âlimler takip etmektedirler.⁷⁷

3. Arap'ın Üzerinde İcmâ Ettiği Meseleler

Arap nahviyle ilgili meselelerde nahivcilerin üzerinde icmâ ettikleri meseleler olduğu gibi bu dili konuşan ve fesahat ve telaffuzuna güvenilen Arapların *bir kelimeyi belli bir şekilde telaffuz edip söylemeleri üzerinde ittifak etmeleri* anlamındaki icmâsı da söz konusudur.⁷⁸ Nahivciler kitaplarında Arap'ın icmâsından bahsederken daha çok Hicazlıların ve Temîmlilerin kendi lehçelerindeki icmâsından bahsederler. Çünkü bu iki kabilenin dili fesahat açısından ve Kurân'ın indirildiği lehçeler olması bakımından muteber kaynak olarak görülür.⁷⁹ Buna göre Arap'ın icmâsı bütün Arap kabilelerinin değil, fasih Arapça'nın ölçüsünü belirleyen ve standart dil olarak kabul edilen belirli kabile lehçelerinin kendi aralarındaki kullanım ve telaffuz birliğini ifade etmektedir. Çünkü farklı lehçeleri konuşan bütün Arapların belli bir kullanım ve konuşma biçiminde ittifak etmesi makul görünmemektedir. Eğer bu gerçekleşmişse dahi bunun tespiti de oldukça güçtür. Bu şartlar altında Arap'ın üzerinde icmâ ettiği meseleler hakkında bazı örnekler verebiliriz:

Örnek [1] Mastar olarak gelen mefûl-u mutlak marife olması durumunda bile mansûb okunabilir. Örneğin, Temimliler ve dili muteber sayılan Araplar, marife ve mastar olarak *الحمد لله* örneğinde geçen *الحمد* kelimesinin sonunu mansûb olarak okurlar. Bu şekildeki mansûb okuyuş genellikle cümle başında olması durumunda tercih edilir.⁸⁰ Aynı şekilde diline güvenilen Araplardan pek çoğu da “*العجب لك*” cümlesinde altı çizili kelimeyi marife, mastar ve mefûlu mutlak olduğu için mansûb okurlar.⁸¹

⁷⁵ Kûfelilerin üzerinde ittifak ettikleri diğer bazı konular şunlardır: Murab-mebnî, nekre-marife, mevsûl, ibtida, inne ve kardeşleri, cinsini nefyeden lâ, fail, nâib-i fail, müteaddi ve lazım fiiller, iştilal, mefulu mutlak/leh/meah, istisna, hal, temyiz, harf-i cer, izafet, idgâm, tasrif, vakıf, nisbe, tasgîr, cem-i mükesser, tenis, maksûr-memdüd, mastarın amel etmesi, harfi cerler, sıfat, tekit, atf, bedel nida, nüdbe vb. konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin, *el-İcmâ'*, 209-320.

⁷⁶ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 319-320.

⁷⁷ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 320.

⁷⁸ Hüseyin, *el-İcmâ'*, 21.

⁷⁹ Ramazan 'Abduttevvâb, *Buhûs ve Makâlât fi'l-Luga* (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1415), 85.

⁸⁰ Ebû Bişr 'Amr b. Osman Sibeveyh, *el-Kitâb*, thk. 'Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1408), 1/329.

⁸¹ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1/329; İbn Mâlik, *Şerhu't-Teshîl*, 2/194.

Örnek [2] 'إنسان' kelimesinin aslı 'إِنْسِيَانُ' şeklindedir. Araplar bu kelimenin ism-i tasgîr şeklini 'أَنْسِيَانٍ' şeklinde; 'بَنِينٍ' kelimesini de 'أَبْنَيْنِ' şeklinde okumada icmâ etmişlerdir. Bu ism-i tasgîr şekli tahkir gayesiyle kullanılır.⁸²

Şimdi icmânın nahiv usûlündeki kaynak değerini ve delil oluşunu ele alabiliriz.

4. İcmânın Hücjet Oluşu ve Kaynak Değeri

Hücjet, kendisiyle bir hükme varılan ve bir şeyin tasdik edildiği delil ve burhan demektir.⁸³ İcmânın hücjeti onunla ikna edici ve müsellemler olan açık burhani bir delil getirmek ve bu delili hükme senet kılmak demektir.⁸⁴ Genel olarak kabul edilen görüş, nahiv usûlünde sema ve kıyastan sonra en kuvvetli delilin icmâ olduğudur. Kur'ân-ı Kerîm nasıl ki ancak misliyle nesholunur aynı durum icmâ için de geçerlidir. İcmâ Müberred'e göre, ancak misliyle reddedilmesi mümkün olan bir delildir.⁸⁵

Tespit edebildiğimiz kadarıyla nahiv usûlünde icmâyâ ilk defa İbn Cinnî *el-Hasâis* adlı eserinde değinmiştir.⁸⁶ Suyûti ise icmâyı sema ve kıyastan sonra üçüncü en önemli delil olarak saymıştır. O icmâyı, Basra ve Kûfe nahivcilerinin ittifakı olarak tespit etmiştir.⁸⁷ Bunun sebebi, bu iki ekolün dil üzerine düşünerek belli bir mezhep ve yöntem geliştirmeleridir. Şöyle ki; Basralılar nahiv ilmini ortaya koyan ve kaidelerine de özenle uyan kimselerdir. Bu sebeple bu ilmin ortaya çıkışı ve yayılışında temayüz ederler.⁸⁸ Yine Kûfeliler de bu ilmi, rivayet ve şiiire dayalı olarak geliştirmiş ve farklı bir yöntemle ele almışlardır. Onlardan kimileri Basra âlimlerine muhalefet etmiş ve rekabete dayalı bilgi üretimi sayesinde nahivde belli bir yöntemi tesis edebilmişlerdir. Örneğin onlar, kelime türetiminde fiilin asıl olduğunda icmâ etmişler ve bu görüşlerini teorik bir yaklaşımla ifade edebilmişlerdir.⁸⁹

Suyûti, icmânın İbn Cinnî'ye göre nahiv usûlünün üç temel delilinden biri olduğunu ve bunların sema, kıyas ve icmâ olduğunu ifade eder.⁹⁰ Zira icmâ, İbn Cinnî'ye göre sema ve kıyas kadar muteber değildir. Çünkü nahiv usûlünde kendisine dayanılan esas iki delil sema ve kıyastır. Fakat nassa ve nass dikkate alınarak yapılan kıyasa aykırı olmadığı sürece icmâ da delil sayılır.⁹¹

⁸² İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab*, 6/10; Zebidî, *Tâcu'l-'Arûs*, 15/422; İbnü's-Serrâc, *el-Uşûl*, 3/63; Mustafa el-Ğalâyîni, *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabîyye* (Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414), 4/42.

⁸³ Tehânevî, *Keşşâfu Istilâhât*, 1/324; Ömer, *el-Mu'cem*, 1/431.

⁸⁴ Kefevî, *el-Kulliyât*, 43.

⁸⁵ Ebu'l-Kâsım 'Abdurrahman b. İshak ez-Zeccâcî, *Mecâlisu'l-'Ulemâ*, thk. Abdusselam Harun (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1403), 95.

⁸⁶ Konu hakkında İbn Cinnî'nin atıfları için bkz. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/191, 2/379, 3/284.

⁸⁷ Suyûti, *el-Iktirâh*, 59.

⁸⁸ Neccâr, *Diyâu's-Sâlik*, 1/15.

⁸⁹ Ahmed Muhtar 'Abdulhamîd Ömer, *el-Bahsu'l-Lugavî'inde'l-'Arab* ('Âlemu'l-Kutub, 2003), 138; Subhi İbrahim es-Salih, *Dirâsât fî Fikhu'l-Luğa* (Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1379), 181.

⁹⁰ Suyûti, *el-Iktirâh*, 27.

⁹¹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/190.

Bu bağlamda İbn Cinnî *Hasâis*'te şöyle söyler: “Şunu iyi bil ki iki beldenin icmâsı da - hasmın, sana nassa ve nassa göre yapılan kıyasa aykırı olmadığına dair güvence verdiği müddetçe- hüccettir. Eğer sana nassa göre yapılan kıyasa aykırı olmadığına dair güvence veremezse bil ki bu icmâ hüccet olmaz”⁹² İbn Cinnî'nin bu cümlesindeki “iki beldenin icmâsı” sözü ile kastedilen Basra ve Kûfe ehlinin ittifakıdır. Nahve dayalı hükümlerde bu iki nahiv ekolünün görüşlerine dayanılır. Yine İbn Cinnî'nin “hasmın, sana nassa ve nassa göre yapılan kıyasa aykırı olmadığına dair güvence verdiği müddetçe- hüccettir” sözünün anlamı da icmânın nassa ve nassa göre yapılan kıyasa muhalefet etmesi halinde delil olmayacağı bu durumda icmâyâ değil nassa veya kıyasa öncelik verileceği hususudur.

İbn Cinnî açısından icmânın mutlak anlamda bağlayıcı olmamasının iki sebebi vardır. Birincisi, Basra ve Kûfe dil âlimlerinden aynı konuda ve birlikte hata vuku bulabileceğidir. Nitekim Hz. Muhammed'in (s.a.v.) “*Ümmetim dalalet üzere birleşmez*”⁹³ hadisinin kapsamına nahivciler girmemektedir.⁹⁴ Bu demektir ki ne Kur'ân'da ne de Hadislerde nahiv âlimlerinin hata üzere birleşmeyeceklerine dair bir delil varit olmuştur. İkincisi ise, nahiv ilminin tabiatıdır: Nahiv ilmi İbn Cinnî'nin söylediği gibi Arap dilinden tümevarım yoluyla çıkarılan bir ilimdir. Dolayısıyla her âlimin kendine göre sahih saydığı bir delili ya da yöntemi olabilir. Bu yüzden nahivde otorite olan bir kimse bu görüşte iken başka bir nahivci bu görüşü beğenmeyebilir.⁹⁵

Konu hakkında Suyûti, İbn Cinnî'ye atfen şöyle nakleder: “Kendisine sahih bir delilin ve apaçık bir yöntemin belli olduğu, üstelik bu ilim üzerinde uzun uzadıya çalışan herkes artık kendisini bu ilmin meseleleri ve konuları hakkında muktedir görür. Sonra da kendi içinde artık Halil'e (ö. 175/791) ihtiyacının kalmadığına dair kesin bir delil olduğunu hisseder ve kendisinde Ebû Amr'a (ö. 154/771) ihtiyacı kalmayacak şekilde kesin bir bürhânın hasıl olduğuna inanır. Kim bu sıfatları haiz bir dil âlimi olursa artık onun bu iki belde halkının icmâsına muhalefeti de caiz olur; fakat bu muhalefetin de bazı yeter şartları haiz olması gerekir ki onlar, uzun araştırmalar, vukufiyet sahibi olma, delilsiz görüş serdetmekten sakınmak gibi hususlardır. Aynı zamanda muhalefet etmenin, selef ulemânın görüşlerine saygı/dikkate alma gibi bir şartı da vardır.”⁹⁶

İbn Cinnî'nin, bu sözlerinden, icmâyı dikkate almayı öngördüğünü göstermesinin yanında bu ilimde derinleşen ve onun usûlü ve problemlerini bilen kişi için muhalefet etmeyi mubah gördüğünü de çıkarabiliriz. Ona göre aslolan icmâyâ uymak olsa da o, - tespit edebildiğimiz kadarıyla- icmâyı delmenin caiz olduğunu ilk defa ifade eden dilci de odur.

Derin bir araştırma ve kesin deliller olmadan daha muteber sayılan Basra ve Kûfe icmâsına muhalefete cüret etmeye müsaade edilmez. Yani eğer bu iki ekolün görüşüne bir kişi muhalefet etmeye cüret edecekse mutlaka dilde hem derinlik sahibi olmalı ve hem de ilgili konuyu enine boyuna araştırarak bilmelidir. Aksi takdirde icmânın bu şekilde gelişigüzel bir tarzda delinmesine müsamaha gösterilemez. İbn Cinnî bu görüşlerine istinaden -herhalde kendisini de muhalefet etme makamında gördüğü için olsa gerek- pek

⁹² İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/190.

⁹³ Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik İbn Battâl, *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd, 1423), 2/99.

⁹⁴ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/190.

⁹⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/190.

⁹⁶ Suyûti, *el-Iktirâh*, 160.

çok meselede nahivcilerin icmâsını delmiştir. Suyûti bunlardan bazılarını *el-Iktirâh'*ta zikretmiştir.

Bu misallerden biri, Arap dilindeki civar olma durumundan dolayı kelimenin sonunun öncekine tabi olarak cer gelmesi şeklindedir. Buna, “هَذَا جُرُّ صَبِّ خَرْبٍ” örneği verilir.⁹⁷ Bu cümlede normalde جُرُّ kelimesinin sıfatıdır ve onun ref gelmesi gerekir; çünkü *sıfat mevsufuna uyar* kuralı vardır. Fakat şiirde geçen bu ifadede خَرْبٍ sıfatı kendisinden önceki mecrûr kelimenin civarında/yanında geldiği için o da mecrûr olmuştur.⁹⁸ Nahivciler bu meselede kendisine kıyas yapılamayan şâz bir görüş de olsa civarlıktan dolayı onun mecrûr gelmesi ve bu görüşün reddedilemeyeceği hususunda icmâ etmişlerdir. İbn Cinnî ise صَبِّ kelimesinin خَرْبٍ kelimesinin sıfatı olduğunu söyleyerek onlara muhalefet etmiştir. Ona göre sıfat tamlamasının aslı خَرْبٍ جُرُّه şeklindedir. Burada sebepî sıfat örneklerinde olduğu gibi خَرْبٍ ifadesi صَبِّ kelimesinin sebepî sıfatıdır.⁹⁹ Müteahhirûn ulemâsı icmâyâ muhalefet eden İbn Cinnî'nin bu görüşünü doğru bulmadı. Onlara göre İbn Cinnî'nin bu görüşü tam anlamıyla gereksiz ve zorlama bir yorumdur.¹⁰⁰

Arap nahvinde icmânın makbul bir delil oluşu ve ona muhalefet etmenin uygun olmayışı konusunda Müberred'in verdiği farklı örnekler vardır: جَانِي الْغَلَامِ زَيْدٍ şeklinde izafetli söylemek caiz değildir; yine هَذِهِ الدَّارُ عَيْدِ اللَّهِ ve أَخَذْتُ الثَّوْبَ زَيْدٍ şeklindeki marife kelimelerin izafetli kullanımları da caiz değildir.¹⁰¹ Nahivciler bu örneklerde izafetin caiz olmadığına icmâ etmişlerdir. Ve onların icmâsı muhalefet edenlere karşı hüccettir.¹⁰² Müteahhir ulemâ bu konu hakkında Müberred'in görüşünü tercih etmiştir.

Nahivciler bunun gibi pek çok konuda icmâyı nahiv usûlünün muteber kaynaklarından saymışlar, icmâyı delmeyi, ona muhalefet etmeyi ya da kural dışı olarak onu aşmayı uygun bulmamışlardır. Nitekim Suyûti de diğer âlimler gibi nahivcilerin dil konuları hakkındaki icmâsının muteber olduğunu, onu delmenin yasak olduğunu, eğer muhalefet edilirse bu görüşün de reddedileceğini ifade etmiştir.¹⁰³ Onun muteber olmakla kast ettiği husus, icmâyâ göre sabit olan hüküm ile amel etmek gerekliliğidir.

İcmânın hücciyet değeri ile ilgili Şâtibî'nin (ö. 790/1388) meşhur olmuş bir sözü vardır. O *el-Mekâsîdu's-Şâfiye Şerhu Hulâsatu'l-Kafiye* adlı eserinde konu hakkında şöyle söyler:

⁹⁷ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 1/67.

⁹⁸ İbn Manzûr, *Lisânul-'Arab*, 3/102; Suyûti, *el-Iktirâh*, 162.

⁹⁹ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/192; Suyûti, *el-Iktirâh*, 162.

¹⁰⁰ Sabbân, *Şerhu'l-Eşmûnî*, 3/83. İbn Cinnî'nin cumhur dilcilerin icmâsına muhalefet ettiği başka örnekler de vardır. Bunlardan biri de mukaddem olan failden muahhar olan mefule zamir döndürülmesinin caiz olduğuna dair görüşüdür. Genel kanaat ise bunun caiz olmadığı yönündedir. Konu hakkındaki ayrıntılı tartışma ve misaller için bkz. İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/295-296.

¹⁰¹ Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezid b. Abdilekber b. Umeyr el-Mubberred, *el-Muktedab*, thk. Muhammed Abdulhâlık Azîme (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, ts.), 1/96.

¹⁰² Mubberred, *el-Muktedab*, 2/175.

¹⁰³ Suyûti, *el-Iktirâh*, 162-163.

“Nahivcilerin icmâsına muhalefet, fakihlerin icmâsına muhalefet gibidir. Usûlcülerin icmâsı muhaddislerin icmâsı gibidir. Her ilimden uzmanların onun bir meselesinde icmâ etmeleri hüccettir, ona muhalefet etmek ise hatalıdır.”¹⁰⁴

Şâtîbî hangi alanda olursa olsun uzmanlaşmış kişilerin belli bir konudaki ittifakının bilimsel bir değeri olduğunu ifade etmek istemiştir. Ona göre aynı durum dilde otorite sayılan âlimlerin belli bir nahiv konusu hakkındaki ittifakları için de geçerlidir.

Sonuç

Nahivcilerin üzerinde ittifak ettikleri meseleleri örneklendirdiğimiz bu makalede icmânın, Arap dilinin gramere ait meselelerinde çokça karşılaşılan bir dil olgusu olduğunu ifade edebiliriz. İcmâ, genel olarak nahivcilerin ittifakı olarak anlaşılır ve daha çok Basra ve Kûfe dil okullarının kendi aralarındaki anlaşması olarak karşımıza çıkar. Basra ve Kûfe ekollerinde, ayrı ayrı olarak tezahür eden icmâ olgusu mezhep içerisindeki muhalefet olarak da tahakkuk etmiş; fakat birkaç âlimin ilgili meselede muhalefet etmesi o ekolün oluşan genel görüşünü değiştirmemiştir. Dolayısıyla “üzerinde ihtilaf edilmiştir” denilen meselelerin pek çoğunda da sonraki asırlarda kabul edilen genel görüşe itibar edilmiştir. Sonuç olarak nahiv usûlünde icmânın güçlü ve görünür bir delil olarak kabul edilme sebeplerinden en önemlisi yukarıda ifade edildiği üzere dilbilim meselelerindeki ittifakın oldukça fazla olmasıdır. Bu da icmânın nahiv usûlünde kaynak değerini göstermektedir.

Arap’ın icmâsının dilciler tarafından daha çok standart dili oluşturan sınırlı sayıdaki kabilelerin telaffuz ve kullanım üzerinde gerçekleşen ittifakı olarak anlaşıldığını ifade edebiliriz. Diğer türlü, bütün Arapların icmâsından bahsetmek oldukça güçtür.

İbn Cinnî’nin açıklamalarından onun nahivcilerin icmâ ettikleri bir hususta onlara muhalefet etmekte bir beis görmediğini anlıyoruz. Yani ona göre belirli şartlar altında icmâyâ muhalefet caizdir. Çünkü kıyasa aykırı olmadığı, nassa muhalefet etmediği ve şeriatın saygınlığına gölge düşürmediği sürece kişinin icmâ edilen görüşün aksine bir görüş serdetmesi caizdir. Burada İbn Cinnî’nin, icmânın delinmesinin mümkün olduğunu gösteren ilk dilbilimci olduğunu belirtmek önem arz etmektedir. Kanaatimizce İbn Cinnî, dilin tarihsel olarak sürekli değişen tabiatını dikkate alarak böyle bir görüşe ulaşmıştır. O dili şu şekilde tanımlar: “Dil, her toplumun kendi niyet ve amaçlarını yine kendisiyle ifade ettiği sesler bütünüdür.”¹⁰⁵ Onun dilin tanımı ve oluşumuyla ilgili bu açıklamaları dilin tarihsel, beşerî, değişken ve göreceli tabiatını ortaya koymaktadır. Bu da İbn Cinnî açısından dilin olguları ve grameri üzerinden ulaştığımız sonuçların genel geçerlik ve kesinlik ifade etmeyeceğini, bu yüzden dildeki icmâyâ muhalefetin caiz olduğunu göstermektedir.

İcmâ olgusu hakkında ayrıca şu sonuçlara ulaşıldığını ifade edebiliriz:

- Arap dilbilimi geleneğinde icmâ, nahiv usûlü açısından bir delil sayılmış ve ona muhalefet cumhûr dilciler tarafından uygun görülmemiştir.

¹⁰⁴ Ebû İshâk İbrahim b. Musa eş-Şâtîbî, *el-Mekâsıdu’s-Şâfiye fi Şerhi’l-Hulâsati’l-Kâfiye*, thk. Abdurrahman el-Useymin ve diğ. (Mekke: M’ahedu’l-Buhûsi’l-İlmiyye, 1428), 9/193-194.

¹⁰⁵ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, 1/34.

• İcmâ, dilbilim ekolleri içerisinde daha çok Basra ve Kûfe ekolü arasında ve kendi içlerinde görülmüş ve bu ekollerin üzerinde ittifak ettikleri görüşler daha sonraki asırlarda oluşan Bağdat, Endülüs ve Kahire dil ekolleri açısından da temel kabul edilmiştir. Basralıların görüşleri sonraki ekoller ve dilciler içerisinde daha çok yaygınlık kazanmıştır.

• Dilcilerin olduğu gibi Arap'ın icmâsı da söz konusu olmuş ve Arap'ın icmâsı kelimelerin telaffuzunda ve kullanımında delil olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla Arap'ın icmâsına muhalefet de caiz değildir. Fakat Arap'ın icmâsını bütün kabilelerin, kelimeleri aynı şekilde telaffuz etmeleri olarak değil, fasih/standart dilin ölçüsü olarak kabul edilen bazı lehçelerin (Hicaz, Temim, Kureyş vs.) ittifakı şeklinde anlamak gerekir.

• İcmâ, sonradan açığa çıkan (yani hükümler verildikten, görüşler ortaya konulduktan sonra) genel temayülü ve Arap dilinde muteber sayılan epistemolojik cemaatin (dil ekolleri ve muteber dilciler) mümkün uzlaşısı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da hükümlerinin sonuçları bakımından icmânın kati değil esnek (zannî) bir nahiv usûlü delili olduğunu göstermektedir.

Kaynakça

- Afgânî, Said. *Min Târîhi'n-Nahvi'l-Arabî*. Mektebetu'l-Fellâh, ts.
- Aktaş, Osman. "Arapçada Asıl ve Fer Nazariyesi". Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*. thk. Abdurrezzak Afîfî. Beyrut: Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Askalânî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed . *Fethu'l-Bâri Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdalbâkî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer. *Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb*. thk. Abdulaziz Rabâh - Ahmed Yusuf Dekkâk. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1414.
- Curcânî, Ebu'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid. *et-Ta'rîfât*. thk. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1403.
- Çıkar, Mehmet Şirin. *Kıyas Bir Nahiv Usul İlmi Kaynağı*. Ankara: Ahenk Yay., 2007.
- D.İ.B., Diyanet İşleri Başkanlığı. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet Yayınları, 4. Basım, 2011.
- Ebû Habîb, Sa'di. *el-Kâmûsu'l-Fikhî*. Dimeşk: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 2. Basım, 1408.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *İrtişâfu'd-Darb min Lisâni'l-'Arab*. thk. Recep Osman Muhammed. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1418.
- Eşmûnî, Ali b. Muhammed Nureddin. *Şerhu'l-Eşmûnî alâ Elfiyeti İbn Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- Ezherî, Ebu'l-Velid Zeynüddîn Hâlid b. Abdillâh b. Ebî Bekr el-Vakkâd. *Şerhu't-Tasrîh ale't-Tavdîh*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1421.
- Ğalâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-Durûsi'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1414.

- Halebî, Muhammed b. Yusuf b. Ahmed Muhibbuddîn - Ali Muhammed Fâhir ve diğ. *Temhîdu'l-Kavâ'id bi-Şerhi Teshîli'l-Fevâid*. Kahire: Dâru's-Selâm, 1. Basım, 1428.
- Hasan, Abbâs. *en-Nahvü'l-Vâfi*. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, ts.
- Hâzîmî, Ahmed b. Ömer b. Musâ'id. *Fethu Rabbi'l-Beriyye fî Şerhi Nazmi'l-Âcurrûmiyye*. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1431.
- Hüseyin, Hüseyin Rafet. *el-İcmâ' fî'd-Dirâsâti'n-Nahviyye*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 2010.
- 'Abduttevvâb, Ramazan. *Buhûs ve Makâlât fî'l-Luga*. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1415.
- İbn Battâl, Ebu'l-Hasen Ali b. Halef b. Abdulmelik. *Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*. thk. Ebû Temîm Yasir b. İbrahim. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd, 2. Basım, 1423.
- İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Beyrut: 'Âlemü'l-Kutub, 1403.
- İbn Fâris, Ebu'l-Huseyin Ahmed. *M'ucemu Mekâyîsi'l-Luga*. thk. Abusselam Muhammed Harun. Dâru'l-Fikr, 1399.
- İbn Hişâm, Cemâleddin 'Abdullah el-Ensârî. *Evdahu'l-Mesâlik ilâ Elfiyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed el-Bukâ'î. Dâru'l-Fikr, ts.
- İbn 'Akîl, Abdullah b. Abdurrahman. *el-Musâ'id 'alâ Teshîli'l-Fevâid*. thk. Muhammed Kâmil Berekât. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1400.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh. *Şerhu't-Teshîl*. thk. Muhammed Bedevî el-Mahtûn - Abdurrahman es-Seyyid. Hicr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr, 1. Basım, 1410.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemaleddin. *Lisânul-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.
- İbn Ya'îş, Muveffikuddin Ebu'l-Bekâ b. Ali. *Şerhu'l-Mufassal li'z-Zemahşerî*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1422.
- İbnu'l-Enbârî, Ebu'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed. *el-İnsâf fî Mesâili'l-Hilâf Beyne'-Nahviyyîn: el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1. Basım, 1424.
- İbnu'l-Hâcib. *Emâlî İbni'l-Hâcib*. thk. Fahr es-Salih Suleyman Kadâre. Beyrut: Dâru 'Ammâr, 1409.
- İbnu's-Serrâc, Ebu Bekr Muhammed b. Sehl. *el-Usûl fî'n-Nahv*. thk. Abdu'l-huseyn el-Fetelî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1987.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ Eyyûb b. Musa. *el-Kulliyât*. thk. Adnan Derviş - Muhammed el-Misrî. Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1418.
- Mâlikî, Mutîyr b. Hüseyin. "Mevkîfu 'İlmu'l-Lugati'l-Hadîs min Usûli'n-Nahvi'l-'Arabî". Mekke: Câmîatu Ummi'l-Kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1422.
- Muberrred, Ebu'l-'Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber. Umeyr. *el-Muktedab*. thk. Muhammed Abdulhâlik Azîme. Beyrut: Âlemü'l-Kutub, ts.
- Neccâr, Muhammed 'Abdulaziz. *Diyâu's-Sâlik ilâ Evdahi'l-Mesâlik*. Muessesetu'r-Risâle, 1422.
- Ömer, Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd. *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arabiyyeti'l-Mu'âsıra*. Âlemü'l-Kutub, 1. Basım, 1429.
- *el-Bahsu'l-Lugavî 'inde'l-'Arab*. 'Âlemü'l-Kutub, 2003.

- Sabbân, Ebu'l-İrfân Muhammed b. Alî. *Hâşiyetu's-Sabbân Şerhu'l-Eşmûn li Elfiyeti İbni Mâlik*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1417.
- Salih, Subhi İbrahim . *Dirâsât fi Fıkh'l-Luğa*. Dâru'l- 'İlm li'l-Melâyîn, 1. Basım, 1379.
- Sâyığ, Muhammed b. Hasen. *el-Lemha fi Şerhi'l-Mulihha*. thk. İbrahim b. Sâlim es-Sâ'idî. Medine: 'İmâdetu'l-Bahsî'l-İlmî bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1424.
- Sellâme, İhâb Abdulhamîd. "Şerhâ Ebi'l-'Alâi ve'l-Hatîb et-Tebrîzî 'alâ Dîvân-i Ebî Temmam". Kahire: Câmîatü'l-Kahire, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Osman. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 3. Basım, 1408.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr. *Hem'u'l-Hevâmi' fi Şerhi Cem'i'l-Cevâmi'*. thk. Abdulhamîd el-Hindâvî. Mısır: el-Mektebetu't-Tevkîfiyye, ts.
- Suyûtî, Celâleddîn Abdurrahman b. Ebîbekr. *el-Iktirâh fi Usûli'n-Nahv*. thk. Mahmud Ficâl. Dimeşk, 1. Basım, 1409.
- Şaban, Zekiyyüddin. *İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)*. çev. İbrahim Kâfi Dönmez. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 10. Basım, 2008.
- Şâtîbî, Ebû İshâk İbrahim b. Musa. *el-Mekâsîdu's-Şâfiyye fi Şerhi'l-Hulâsati'l-Kâfiyye*. thk. Abdurrahman el-Useymin ve diğ. Mekte: M'ahedu'l-Buhûsî'l-İlmiyye, 1428.
- Şevkânî, Muhammed b. Abdillâh. *İrşâdu'l-Fuhûl İla Tahkîki'l-Hakki Min 'İlmi'l-Usûl*. thk. Ahmed Azve İnâye. Dimeşk: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1. Basım, 1419.
- Tehânevî, Muhammed Hâmid. *Keşşâfu Istilâhâti'l-Funûn*. thk. Ali Dehrûc. Lübnan: Mektebetu Lubnan, 1996.
- Terzi, Fuad Hanâ. *Fî Usuli'l-Lugati ve'n-Nahv*. Beyrut: Dâru'l-Kutub, ts.
- Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullah b. el-Huseyn b. Abdillâh. *e't-Tebyîn 'an Mezhebi'n-Nahviyyîn el-Basriyyîn ve'l-Kûfiyyîn*. thk. Abdurrahman el-'Asîmîn. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1. Basım, 1406.
- Yavuz, Mehmet. "İbn Cinnî : Hayatı ve Arap Gramerindeki Yeri." İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Doktora Tezi, 1996.
- Za'belâvî, Salâhuddîn. "en-Nuhât ve'l-Kıyâs". *Mecelletu't-Turâsi'l-'Arabî* 32 (Temmuz 1408).
- Zâhidî, Senâullah. *Telhîsu'l-Usûl*. Kuveyt: Merkezul-Mahtûtat, 1. Basım, 1414.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ el-Huseynî. *Tâcu'l-'Arûs*. thk. Komisyon. Dâru'l-Hidâye, ts.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım. *el-İdâh fi 'İleli'n-Nahv*. thk. Mâzin el-Mubârek. Beyrut, 5. Basım, 1406.
- Zeccâcî, Ebû'l-Kâsım. *Mecâlisu'l-'Ulemâ*. thk. Abdusselam Harun. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1403.
- "Usûl-ü 'İlmi'l-'Arabiyye fi'l-Medîne". *Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* 2/28/105-106 (1987-1418/1988 1417), 347-357.

